

УДК 378.1-027.1(083.7)(477.82)

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.2.6>

Сергій МАРЧУК

кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки та психології, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, просп. Волі, 36, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43010

ORCID: 0000-0001-8520-822X

Віталій КАБАК

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри цифрових освітніх технологій, Луцький технічний університет, вул. Потебні, 56, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43018

ORCID: 0000-0001-9823-825X

Наталія БОРБИЧ

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, просп. Волі, 36, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43010

ORCID: 0000-0002-3423-7319

Ірина КОВАЛЬЧУК

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри природничо-математичної, світоглядної освіти та інформаційних технологій, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, просп. Волі, 36, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43010

ORCID: 0000-0003-2165-5367

Біографічний опис статті: Марчук, С., Кабак, В., Борбич, Н., Ковальчук, І. (2024). Розвиток педагогічної термінології та становлення понятійно-категоріального апарату педагогіки. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, 35–43, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.2.6>

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ПЕДАГОГІКИ

У статті проаналізовано розвиток педагогічної науки як особливої соціальної сфери, спрямованої на виховання людини. Визначено походження терміну «педагогіка». Звернено увагу на становлення понятійного апарату педагогіки як складової її методології. Зародившись у лоні філософії, педагогіка стала самостійною галуззю наукових знань, обґрунтованих у працях Я. Коменського. Встановлено, що педагогіка має виступати як теоретична, фундаментальна, прикладна і практично орієнтована наука.

Висвітлено сутність, походження та джерела світової та української педагогічної термінології. Розглянуто сутність поняття «педагогічна термінологія» як системи лексичних засобів і найменувань, застосовуваних для опису теорії і практики виховання, навчання і освіти.

З'ясовано генезу української педагогічної термінології. Першим терміном, зафіксованим у «Повісті минулих літ», є «книжне вчення». Чимало педагогічних термінів розглянуто в першому українському словнику «Лексиконі» П. Беринди: «педагог», «дітоводець», «пестун», «дітоучитель». Наведено терміни для визначення різних вікових груп: «пеленчатко», «немовлятко», «дитя», «дітище», «чадо», «отроча», «юноша». Наукові засади педагогіки розроблені видатним українським педагогом К. Ушинським у праці «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології». Термін «педагогія» зустрічається у праці О. Духновича «Народна педагогія».

Розглянуто різні підходи до наповнення понятійно-категоріального апарату педагогіки. Найважливіші педагогічними категоріями визначено такі поняття як виховання, освіта, навчання. Окрім того, названо найзагальніші поняття, що мають фундаментальне значення – виховання, освіта, навчання, самоосвіта, самовиховання, соціалізація, розвиток, формування особистості.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх наукових аспектів обраної педагогічної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання інтеграції змісту базових категорій педагогіки в сучасне освітнє законодавство України.

Ключові слова: педагогіка, педагогічна термінологія, категорії, поняття, методологія.

Serhii MARCHUK

PhD in Pedagogical Sciences, Head of the Pedagogy and Psychology Department, Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Voli Avenue, 36, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43010

ORCID: 0000-0001-8520-822X

Vitaii KABAK

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Digital Educational Technologies, Lutsk Technical University, Potebni str., 56, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43018

ORCID: 0000-0001-9823-825X

Natalia BORBYCH

PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Pedagogy and Psychology Department, Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Voli Avenue, 36, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43010

ORCID: 0000-0002-3423-7319

Iryna KOVALCHUK

PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Natural Sciences and Mathematics, Worldview Education and Information Technologies, Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Voli Avenue, 36, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43010

ORCID: 0000-0003-2165-5367

To cite this article: Marchuk, S., Kabak, V., Borbych, N., Kovalchuk, I. (2024). Rozvytok pedahohichnoyi terminolohiyi ta stanovlennya ponyatiyno-katehorial'noho aparatu pedahohiky [The pedagogical terminology development and the formation of the pedagogyconceptual and categorical apparatus]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, 35–43, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.2.6>

THE PEDAGOGICAL TERMINOLOGY DEVELOPMENT AND THE FORMATION OF THE PEDAGOGYCONCEPTUAL AND CATEGORICAL APPARATUS

The article analyzes the pedagogical science development as a special social sphere aimed at human education. The origin of the term "pedagogy" is defined. Attention is drawn to the formation of the pedagogy conceptual apparatus as a component of its methodology. Born in the philosophy bosom, pedagogy became an independent branch of scientific knowledge based on the J. Comenius teachings. It was established that pedagogy should act as a theoretical, fundamental, applied and practically oriented science.

The essence, origin and sources of world and Ukrainian pedagogical terminology are highlighted. The essence of the "pedagogical terminology" concept as a lexical means and names system used to describe the theory and practice of education, training and education is considered.

The genesis of Ukrainian pedagogical terminology is clarified. The first term recorded in "The Tale of Bygone Years" is "book teaching". Many pedagogical terms are considered in the first Ukrainian dictionary "Lexikon" by P. Berinda: "pedagog", "child guide", "fostun", "child teacher". Terms for defining different age groups are given: "diaper", "baby", "child", "child", "child", "adolescent", "youth". The scientific principles of pedagogy were developed by the outstanding Ukrainian teacher K. Ushinsky in the work "A person as a subject of education. An attempt at pedagogical anthropology". The term "pedagogy" is found in O. Duhnovich's work "People's Pedagogy".

Various approaches to filling the conceptual and categorical apparatus of pedagogy are considered. The most important pedagogical categories are such concepts as upbringing, education, training. In addition, the most general concepts of fundamental importance are named – education, training, self-education, self-education, socialization, development, personality formation.

The conducted research does not exhaust all scientific aspects of the selected pedagogical problem. The issue of the pedagogy's basic categories integrating the content into the modern educational legislation of Ukraine requires further study.

Key words: pedagogy, pedagogical terminology, categories, concepts, methodology.

Актуальність проблеми. Становлення будь-якої галузі наукового знання пов'язане з виробленням понять, що характеризують певний клас і вказують на основну єдність досліджуваних явищ у галузі науки. Однією з ознак переходу наукового знання на якісно новий теоретичний рівень є поява структурованої концептуальної системи. Проблема систематизації понятійного апарату є однією із найважливіших методологічних засад (Сич, 2019, с. 124). Інтеграційні процеси, що відбуваються у світі, розвиток європейського дослідницького простору викликають зміни в термінології наук про освіту – освіту як сферу суспільної діяльності, та педагогічної науки, спрямованої на дослідження процесів виховання сучасної людини. Взаємне проникнення наукових термінів у різні галузі знання, поява нових і зникнення старих понять є неминучим в умовах стрімкого розвитку засобів інформації, динамічного розвитку суспільства й технологічного прогресу, здійснення намірів щодо інтеграції в глобальний й європейський освітній простір (Сисоєва, 2019, с. 7).

Сучасна педагогіка, що належить до сфери гуманітарних наук, спрямована переважно на практико-орієнтований підхід до пояснення більшості явищ і процесів у системі освіти. Наразі це є актуальною позицією особливо в тих модернізаційних ініціативах, що реалізуються у вітчизняній загальноосвітній, допрофесійній і професійній освіті (Мозговий, 2021, с. 126). Знання методології педагогіки, знання про фундаментальні й прикладні дослідження потрібні для інтенсивного розвитку наукових досліджень. Особливо актуальним є питання визначення методологічних основ побудови педагогічних теорій як бази для здійснення прикладних наукових досліджень (Гончаренко, 2007, с. 10).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування методології педагогічної науки розглядалися у наукових працях В. Бондаря, С. Гончаренка, В. Кременя, В. Старости, О. Сухомлинської. Публікації дослідників розгортають різні аспекти досліджуваної проблеми:

- методологічні засади побудови педагогічної теорії (Гончаренко, 2007);
- методологічний аспект інтердисциплінарності сучасної педагогіки (О. Огієнко, 2013);

- сутність і зміст поняття загальної педагогіки, її розвиток та удосконалення понятійно-термінологічного апарату сучасних педагогічних досліджень (Сисоєва, 2019);

- складники понятійно-категоріального апарату методології досліджень проблем управління освітою, в основі якого містяться філософські категорії, поняття загальної методології пізнання та методології педагогічних досліджень (Сич, 2019);

- парадигма виховання як базова категорія методології педагогіки крізь призму історичного аналізу і сучасних досягнень педагогічної науки (Хоменко, 2014);

- історіографічний аспект становлення української педагогічної термінології (Сухомлинська, 2021).

Спеціальні наукові дослідження щодо української педагогічної термінології здійснені у дисертаційних роботах В. Авраменко «Розвиток навчальної термінологічної лексики у процесі розбудови української системи освіти (кін. XIX – поч. 1930-х рр. XX ст.)», М. Сокол, «Система педагогічних понять в історії розвитку педагогічної науки (XIX–XX ст.)». Проте, виходячи з аналізу наукової публікаційності, з'ясовано, що окреслена нами проблема потребує ґрунтовнішого вивчення з огляду власне науково-понятійного апарату сучасної педагогіки та різноманітних підходів до його наповнення.

Мета дослідження – проаналізувати витoki, джерела, сучасний стан педагогічної термінології, окреслити найзагальніші поняття, які виступають категоріями педагогіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зауважимо, що термін «педагогіка» походить від двох давньогрецьких слів, що у перекладі означають «діти, дитина» і «веду». Дослівно педагог – це дітоводій, поводитир дітей. У Давній Греції так називали раба, який супроводжував дитину свого господаря до школи. Згодом слово «педагогіка» стало вживатися більш загально: для визначення мистецтва вести дитину протягом життя, тобто виховувати, навчати, давати освіту, спрямовувати духовний або фізичний розвиток. Знання в цій галузі з кожним століттям прибавлялися, і це призвело до виникнення особливої науки про виховання дітей – педагогіки. Сучасні визначення поняття «педагогіка» подано у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз поняття «педагогіка»

Дефініція поняття «педагогіка» / джерело	Суттєві ознаки поняття «педагогіка»
Педагогіка – наука про виховання (Галузинський, Євтух, 1995 с. 4)	Наука про виховання
Педагогіка – наука про навчання і виховання молодих поколінь (Гончаренко, 1997, с. 250)	Наука, навчання, виховання підростаючих поколінь
Педагогіка – наука про закономірності, принципи, форми і методи виховання, освіти і навчання людини на всіх етапах її вікового розвитку (Практикум з педагогіки, 2002, с. 17)	Наука, виховання, освіта, навчання на всіх етапах вікового розвитку людини
Педагогіка – соціальна наука, яка об'єднує, інтегрує, синтезує дані всіх природничих і соціальних наук, пов'язаних з формуванням людини (Енциклопедія освіти, 2008, с. 635)	Соціальна наука, синтез природничих і соціальних наук, формування людини
Педагогіка – сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвиток особистості (Фіцула, 2009, с. 9)	Сукупність теоретичних і прикладних наук, виховання, навчання, розвиток
Педагогіка – наука про закономірності формування людини як особистості в процесі її виховання, освіти і навчання упродовж усього життя (Аненкова, 2010, с. 18).	Наука, формування людини як особистості, виховання, освіти, навчання упродовж усього життя.

До XVII ст. педагогіка – складова філософії, що була тоді майже всеохоплюючою системою наукових знань. Виокремлення педагогіки як самостійної науки здійснив 1623 року англійський філософ Ф. Бекон (1561–1626). У трактаті «Про достоїнство і примноження наук» Ф. Бекон зробив спробу класифікації наук. Окремою галуззю наукового знання вчений назвав педагогіку, яку визначив як «керівництво читанням». Статус педагогіки як самостійної науки був закріплений видатним слов'янським педагогом Яном Коменським (1592–1670) у працях «Велика дидактика», «Материнська школа», «Правила поведінки дітей», «Закони добре організованої школи», «Загальна порада про виправлення справ людських» та ін. Хоча Коменський не подає визначення педагогіки як науки, але зі змісту його праць зрозуміло, що педагогіку він розуміє як науку про виховання людини. Для позначення цієї науки Коменський використовує термін «дидактика», який має значення «універсальної теорії вчити всіх усього, що потрібно для справжнього і майбут-

нього життя». Коменський вважається основоположником педагогічної науки, «батьком педагогіки» (Державна атестація з педагогіки, 2015, с. 9).

У середині XX ст. у світовому педагогічному лексиконі поряд із терміном «педагогіка» з'явилися інші – «андрагогіка», «антропологіка». Становлення андрагогіки як самостійної науки відбулося в 1950–1970 рр. (М. Ноулз, Р. Сміт, П. Джарвіс, Ф. Пьоггелер, Т. Тен Хавета ін.). Німецький вчений Альбін Дінер у праці «Нариси філософії» (1964) зауважує, що традиційна назва педагогіки є застарілою і стала вузькою та неповною, тому науку про виховання він пропонує назвати антропологікою.

В українській педагогічній літературі кінця XIX – початку XX ст. стали використовуватись два терміни – «педагогіка» і «педагогія», перший з них використовувався для позначення науки про виховання, другий – як синонім до практики виховної діяльності. Доречно згадати, що П. Беринда в першому словнику «Лексиконі» (1627) науку про виховання назвав старослов'янським словом «пестунство», саме так пояснюючи термін «педагогія».

Закарпатський педагог О. Духнович (1803–1865) у підручнику «Народна педагогія» (1857) педагогіку визначив як «науку наставляння, яка дає загальні правила в наставлянні дітей, які потрібно виконувати для бажаного результату» (Історія української школи і педагогіки, 2003).

Педагог-реформатор К. Ушинський (1824–1870) назвав педагогіку мистецтвом, заперечуючи її науковий статус. «Ні медицину, ні педагогіку не можна назвати науками в точному розумінні слова» (Історія української школи і педагогіки, 2003, с. 214). До того ж він це мистецтво визначив як «найобширніше, складне, найвище і найнеобхідніше з усіх мистецтв». На думку Ушинського, педагогіка – це не зібрання положень науки, а тільки збірка правил виховної діяльності.

Предмет науки – це те, що кожна наука вивчає в об'єкті. Один і той самий об'єкт, наприклад людина, вивчається низкою різних наук – філософією, соціологією, психологією, педагогікою, медициною, фізіологією, мистецтвознавством, кібернетикою та ін. Український педагог К. Ушинський розглядав педагогіку як мистецтво виховання і визначив людину

як предмет виховання (у праці «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології» (1867). У іншому своєму творі – «Про користь педагогічної літератури» (1857) предметом виховання він назвав «людську душу», а «тіло» – предметом медицини.

Незважаючи на різноманітність підходів до визначення предмету педагогіки, основними завданнями педагогічної науки лишаються вивчення виховання як суспільного явища, яке у широкому розумінні охоплює освіту і навчання; його закономірностей; дослідження сутності та закономірностей розвитку і формування особистості в умовах спеціально організованого виховання; визначення цілей виховання; змісту, форм та методів виховної діяльності; дослідження ролі виховання у процесі розвитку і формування особистості; розробка основ теорії і практики виховання та навчання (Практикум з педагогіки, 2002, с. 17).

Педагогічна наука нині повинна виступати як теоретична, фундаментальна наука, так і прикладна, практично орієнтована. Вона покликана пояснювати педагогічну реальність, з'ясувати глибинні основи педагогічної діяльності, описувати, систематизувати й тлумачити множини даних емпіричного рівня. Водночас вона має обґрунтовувати загальні принципи навчання і виховання, принципи вивчення основ наук, педагогічні правила, методичні рекомендації тощо. Цікаво, що теоретичний статус педагогіки обґрунтував понад 150 років тому К. Ушинський (Гончаренко, 2007, с. 4).

У контексті нашого дослідження важливим є з'ясування сутності, витоків та джерел світової та української педагогічної термінології. Під цим терміном розуміють систему лексичних засобів і найменувань, застосовуваних для опису теорії і практики виховання, навчання і освіти. У вузькому сенсі вона включає в себе сукупність термінів, що фіксують найважливіші поняття педагогіки.

Зазначимо, що налічується близько 25 тисяч педагогічних понять, але не всі вони є зафіксованими і тлумачаться. Українська педагогічна термінологія налічує понад тисячу років. Перший педагогічний термін «книжне вчення» зафіксований у давньоруському літописі «Повість минулих літ». Термін «виховання» виник пізніше (запозичений із польської мови).

Педагогічна термінологія має різні джерела творення: лінгвістичні (грецька, польська, церковнослов'янська мови, латинь); письмові – архівні матеріали, художня література, нормативні документи XVIII і XIX ст.; етнографічні – культура і побут народу; суміжні науки (із психології).

Одним із перших українських словників, де було зафіксовано та потлумачено педагогічні поняття, можна вважати «Лексикон» П. Беринди, виданий у 1627 році. Серед тисяч слів «Лексикону» значна частина пов'язана з питаннями виховання, освіти і навчання. Науку про виховання Памво Беринда називав старослов'янським словом «пестунство», пояснюючи з його допомогою термін «педагогія». Відповідно, вихователя вчений іменував «педагогом», «дітоводцем», «пестуном». Вчителя, якого в давньоруських та братських школах називали «дидаскалом», Памво Беринда називав «граматиком», «дяком», «дітоучителем». Освіта в нього – це «наука», «цвичение пильное зычливости каковой, хитрости, фортели или ремеслу». Навчання ж визначалось як «цвичение», «навыкновение». Дидактика – наука, яка «нас ученышми, albo ведомшими, albo мудрейшими чинит». У «Лексиконі» наведено терміни і для визначення різних вікових груп: «пеленчатко», «немовлятко», «дитя», «дітище», «чадо», «отроча», «юноша». Таким чином, у словнику Памво Беринди найважливіші педагогічні категорії були визначені достатньо чітко для свого часу. В «Лексиконі» подається також тлумачення низки психологічних понять: думка, розум, пам'ять (Памво Беринда, 2020, с. 8).

Перші спроби систематичної термінологічної праці в Україні можна віднести до 80–90-их рр. XIX ст., коли В. Левицький та І. Верхратський почали друкувати у «Записках наукового товариства імені Тараса Шевченка» невеликі словники математичних термінів. Значна увага приділялася удосконаленню педагогічної термінології в працях І. Огієнка. Наукова педагогічна термінологія, на його думку, є «двигуном розвитку науки», а рідномовна термінологія – «найкорисніша для народу» (Сисоєва, 2019, с. 8).

Науковцями сучасної України розглянуто широке коло понять й термінів, проаналізовано педагогічні теорії й концепції, потлумачено категорії, які відображено у змісті спеціальних лексикографічних видань (табл. 2.).

Таблиця 2
**Педагогічні лексикографічні українські
 видання**

Рік	Автор / автори / за редакцією	Назва
1995	За ред. І. Тараненко, Б. Мельниченка, Г. Степенко	Короткий енциклопедичний словник зарубіжних педагогічних термінів
1997	С. Гончаренко	Український педагогічний словник
2001	За ред. М. Ярмаченка	Педагогічний словник
2001	Л. Вовк	Словник навчально-педагогічних понять і термінів
2004	А. Василюк	Педагогічний словник-лексикон
2004	За ред. В. Радула	Соціолого-педагогічний словник
2005	В. Сидоренко	Основи педагогічної творчості і майстерності
2008	За ред. В. Кременя	Енциклопедія освіти
2012	За В. Старости	Термінологічний словник з курсу «Педагогіка»
2021	За ред. В. Кременя.	Енциклопедія освіти (доповнене).

Дослідниця О. Сухомлинська зазначає, що наявність української загальнопедагогічної довідкової літератури – словників та енциклопедії, – їхнє термінологічне наповнення ще не стали предметом аналізу істориків педагогіки, хоча надають для цього достатньо матеріалу (Сухомлинська, 2021).

Наукові знання завжди є певною системою понять. Поняття визначається як: 1) спосіб розуміння та абстрактного уявлення результатів пізнання певної предметної галузі через усвідомлення істотних характеристик її об'єктів; 2) форма мислення, що характеризується відображенням закономірних відношень та властивостей об'єктів у вигляді думки про їхні загальні та специфічні ознаки (Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 497). Категорії – це найбільш загальні поняття тієї чи тієї галузі знання (Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 272). Це найзагальніші поняття, що відображають основні, найістотніші сторони, властивості і зв'язки явищ об'єктивного світу. Категорії науки – важливий спосіб розрізнення поодинокого, випадкового та загального, закономірного, необхідного. Система категорій педагогіки відображає логіку педагогічного процесу, логіку педагогічних явищ.

Як і кожна наука, педагогіка має свій поняттєвий апарат. Основні поняття науки визнача-

ються предметом дослідження. Серед всього комплексу понять завжди можна виділити провідні, найзагальніші поняття, навколо яких будується вся система знань науки і які відображають основні найсуттєвіші сторони, властивості і зв'язки педагогічних явищ. Такі поняття називають категоріями науки. Категорії пронизують все наукове знання і пов'язують його у цілісну систему. Базовими категоріями педагогіки більшість дослідників називають: виховання, освіту, розвиток, навчання, самовиховання, самоосвіту, саморозвиток, виховні відносини (Практикум з педагогіки, 2002, с. 17).

У сучасній педагогіці є різні підходи до наповнення її понятійно-категорійного апарату:

1. Найважливіші педагогічні категорії – виховання, освіта, навчання (М. Фіцула, М. Ярмаченко та ін.).

2. Найзагальніші поняття, що мають фундаментальне значення: виховання, освіта, навчання, самоосвіта, розвиток, самовиховання, формування, перевиховання (В. Галузинський, О. Дубасенюк), активність особистості, самостійність особистості, педагогічний (навчально-виховний) процес (А. Алексюк).

3. Сукупність категорій педагогіки, розподіл їх на групи, кожна з яких є окремою цілісною, логічно поєднаною і взаємопов'язаною (О. Дубасенюк): 1) педагогічні факти, педагогічні явища, педагогічний процес; 2) виховання, освіти, навчання, розвиток; 3) сутність, закони, закономірності, зв'язки, залежності, взаємодії; 4) цілі, завдання, принципи, вимоги, правила; 5) зміст, знання, вміння, навички; 6) методи, засоби, прийоми, організація, форми.

4. Педагогічні категорії за змістом: методологічні, процесуальні, суттєві (В. Галузинський, М. Євтух, 1995, с. 50–51) представлено у табл. 3.

Таблиця 3

**Класифікація педагогічних категорій
 за В. Галузинським, М. Євтухом**

Вид категорій	Поняття та терміни
Методологічні	Педагогічна теорія, педагогічна концепція, педагогічна ідея, закон в педагогіці, педагогічна закономірність, педагогічні принципи, правило
Процесуальні	Виховання, навчання, освіта, самовиховання, самоосвіта, розвиток, формування особистості, перевиховання, соціалізація
Суттєві	Мета (ціль), завдання, зміст, форма, метод, засіб, результат.

Педагогіка, як і інші науки, широко використовує філософські поняття (вони є методологічною базою), а також створює розгалужену сітку власних понять, які поділяють на загальнопедагогічні і часткові (С. Гончаренко, 1997, с. 157). Увесь фонд педагогічних понять є неоднорідним, різною є їх наукова цінність. Понятійний апарат педагогіки, як і будь-якої іншої науки, змінюється: виникають нові поняття і водночас уточнюються ті, що є. А тому можна знайти різні визначення тих самих понять, що зумовлено різними аспектами їх дослідження та специфічного авторського акцентування певних положень. В українській системі освіти сьогодні спостерігається термінологічний вибух, який призводить до номінації нових понять та визначення додаткових дефініцій у тих, що характеризуються усталеним в науці значенням (Сисоєва, 2019, с. 8).

На думку С. Гончаренка, категоріальний апарат педагогіки – це система понять, в яких відображено предмет педагогіки, її знання про педагогічну дійсність (С. Гончаренко, 1997, с. 157). Нами проаналізовано різноманітні підходи до компонування основних педагогічних категорій (табл. 4).

Особливо важливу роль у розвитку методології і теорії педагогіки відіграє розумне, зважене використання досягнень інших наук: філософії, теорії інформації, синергетики, соціології, психології тощо. Воно допомагає глибше зрозуміти, точніше пояснити й передбачити розвиток тих чи інших педагогічних процесів, оптимізувати навчання й виховання молодого покоління (Гончаренко, 2007, с. 10). Ідеї суміжних наук про людину дають змогу педагогіці глибоко і всебічно досліджувати закономірності виховання й освіти. На це вказував ще К. Ушинський: «Якщо педагогіка хоче виховувати людину всебічно, то вона повинна спочатку пізнати її також всебічно». Отже, йдеться про необхідність глибокого вивчення педагогікою всіх антропологічних наук, що досліджують людину.

Наукові підходи

до основних категорій педагогіки

Автор(и)	Масив основних категорій педагогіки
І. Анєнкова, М. Байдан, О. Горчакова, В. Руссол	Виховання, освіта, навчання, самовиховання, самоосвіта, педагогічний процес (навчально-виховний), едукація, педагогічна система, педагогічна ситуація, педагогічна задача (Анєнкова, 2010, с. 20–21)
В. Зайченко	Виховання, навчання, освіта, педагогічний процес, розвиток, формування людини (Зайченко, 2008, с. 15)
М. Фіцула	Виховання, навчання, освіта (Фіцула, 2009, с. 12)
В. Ягупов	Виховання, навчання, освіта, педагогічний процес, розвиток, формування (Ягупов, 2003, с. 29).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отож, вивчення та аналіз наукових публікацій, праць дослідників, присвячених розвитку та становленню педагогічної науки, її понятійно-термінологічного апарату, дали можливість з'ясувати витoki, джерела, сучасний стан педагогічної термінології, окреслити найзагальніші поняття, які виступають категоріями педагогіки. У ході здійсненого теоретичного дослідження проаналізовано тлумачення сутності педагогіки як багатофункціональної галузі наукового знання про виховання людини. Вивчено генезу української педагогічної термінології, здійснено класифікацію понятійно-категоріального апарату сучасної педагогіки. Проведене дослідження доводить, що в умовах сьогодення педагогічна наука стрімко розвивається, змінюються підходи до її методологічного підґрунтя, спрямовані на людинознавчі цінності в бурхливому інформаційному та глобальному світі. Перспектива подальших досліджень – вивчення інтеграції змісту базових категорій педагогіки в сучасне освітнє законодавство України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анєнкова І. П., Байдан М. А., Горчакова О. А., Руссол В. М. Педагогіка: модульний курс. Навч. посіб. Львів: Новий світ-2000, 2010. 567 с.
2. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1995. 237 с.
3. Гончаренко С. Методологічні засади побудови педагогічної теорії. *Шлях освіти*. 2007. № 2. С. 2–10.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
5. Державна атестація з педагогіки: навч.-метод. посіб./П. Бойчук, С. Марчук, Н. Борбич. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2015. 228 с.

6. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
7. Зайченко І. В. Педагогіка: навч. посіб для сткд. Вищ. пед. закл., 2-е вид. Київ: Освіта України, КНТ, 2008. 528 с.
8. Історія української школи і педагогіки. Хрестоматія / за ред. В. Г. Кременя. Київ: Т-во «Знання», ККО, 2003. 766 с.
9. Мозговий В. Теорія надлишкових знань: факти «за» і «проти». *Український Педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 126–133.
10. Огієнко О. Інтердисциплінарність сучасної педагогіки: методологічний аспект. *Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny*; pod.redakcia Zofii Szaroty, Franciszka Szloska. Krakowie: Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, 2013. S. 114–123.
11. Памво Беринда – укладач першого українського словника: інформаційний лист-екскурсе до 450-річчя від дня народження П. Беринди / КЗ «Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Ольжича» Житомирської обл. ради; уклад. О. Ковальчук. Житомир, 2020. 13 с.
12. Практикум з педагогіки: навч. посіб., вид 2-ге, доповн. і переробл. / за заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. 482 с.
13. Сисосєва С. Загальна педагогіка в сучасному науковому дискурсі. *Педагогічний процес: теорія і практика* (серія: педагогіка). 2019. № 1–2. С. 7–14.
14. Сич Т. В. Сформованість понятійно-категоріального апарату методології досліджень проблем управління освітою. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 65. Т. 2. С. 124–129.
15. Сухомлинська О. В. До питання про становлення української педагогічної термінології: історіографічний аспект. *Понятійно-термінологічний апарат історико-педагогічних досліджень: історія і сучасні підходи: зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти* (9 трав. 2021 р., м. Київ, НАПН України). Вінниця: Нілан-ЛТД, 2021. С. 8–10.
16. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 751 с.
17. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2009. 560 с.
18. Хоменко А. Парадигма виховання як базовий методологічний конструкт педагогічної науки. *Педагогічні науки*. 2014. № 61–62. С. 24–33.
19. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Либідь, 2003. 560 с.

REFERENCES:

1. Anyenkova I. P., Baydan M. A., Horchakova O. A., Russol V. M. (2010) Pedahohika: modul'nyy kurs. Navch. posib. [Pedagogy: modular course. Education manual]. L'viv: Novyy svit-2000. 567 p. [in Ukrainian].
2. Haluzyns'kyu V. M., Yevtukh M. B. (1995) Pedahohika: teoriya ta istoriya: navch. posib. [Pedagogy: theory and history: Education manual]. Kyiv: Vyshcha shkola. 237 p. [in Ukrainian].
3. Honcharenko S. (2007) Metodolohichni zasady pobudovy pedahohichnoyi teorii [Methodological principles of pedagogical theory construction]. *Shlyakh osvity – The way of education*. № 2. P. 2–10 [in Ukrainian].
4. Honcharenko S. U. (1997) Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid'. 376 p. [in Ukrainian].
5. Derzhavna atestatsiya z pedahohiky: navch.-metod. posib. (2015) / P. Boychuk, S. Marchuk, N. Borbych [State certification in pedagogy: teaching method. manual]. Luts'k: PP Ivanyuk V.P. 228 p. [in Ukrainian].
6. Entsyklopediya osvity (2008) / za red. V. H. Kremenya [Encyclopedia of education / edited by V. G. Kremenya.]. Kyiv: Yurinkom Inter. 1040 p. [in Ukrainian].
7. Zaychenko I. V. (2008) Pedahohika: navch. posib dlya stkd. Vyshch. ped. zakl., 2-e vyd [Pedagogy: Education manual for stkd. Higher ped. acc., 2nd ed.]. Kyiv: Osvita Ukrayiny, KNT. 528 p. [in Ukrainian].
8. Istoriya ukrayins'koyi shkoly i pedahohiky. Khrestomatiya (2003) / za red. V. H. Kremenya [History of Ukrainian school and pedagogy. Textbook / edited by V. G. Kremenya]. Kyiv: T-vo «Znannya», KKO. 766 p. [in Ukrainian].
9. Mozhovyy V. (2021) Teoriya nadlyshkovykh znan': fakty «za» i «proty» [Theory of excess knowledge: facts "for" and "against"]. *Ukrayins'kyu Pedahohichnyy zhurnal. – Ukrainian Pedagogical Journal*. №4. P. 126–133 [in Ukrainian].
10. Ohiyenko O (2013). Interdystyplinarnist' suchasnoyi pedahohiky: metodolohichnyy aspekt [Interdisciplinarity of modern pedagogy: methodological aspect] – *Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny*; pod. redakcia Zofii Szaroty, Franciszka Szloska. Krakowie: Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, 2013. P. 114–123 [in Ukrainian].
11. Pamvo Berynda – ukladach pershoho ukrayins'koho slovnyka: informatsynny lyst-ekskurs do 450-richchya vid dnya narodzhennya P. Beryndy (2020) [Pamvo Berinda – Compiler of the first Ukrainian dictionary: information sheet-excursion to the 450th anniversary of the P. Berinda birth] / KZ «Zhytomys'ka oblasna universal'na naukova biblioteka im. O. Ol'zhycha» Zhytomys'koyi obl. rady; uklad. O. Koval'chuk. Zhytomyr, 2020. 13 p. [in Ukrainian].

12. Praktykum z pedahohiky: navch. posib., vyd 2-he, dopovn. i pererobl. (2002) / za zah. red. O. A. Dubasenyuk, A. V. Ivanchenko [Workshop on pedagogy: teaching. manual, 2nd edition, addn. and processing / for general ed. O. A. Dubasenyuk, A. V. Ivanchenko]. Zhytomyr: Zhytomyr. derzh. ped. un-t. 482 p. [in Ukrainian].
13. Sysoyeva S. (2019) Zahal'na pedahohika v suchasnomu naukovomu dyskursi [General pedagogy in modern scientific discourse]. *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka (seriya: pedahohika) – Pedagogical process: theory and practice (series: pedagogy)*. № 1–2. P. 7–14 [in Ukrainian].
14. Sych T. V. (2019) Sformovanist' ponyatiyno-katehorial'noho aparatu metodolohiyi doslidzhen' problem upravlinnya osvityu [The conceptual-categorical apparatus formation of the research methodology on education management problems]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahal'noosvitniy shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. № 65. Т. 2. P. 124–129 [in Ukrainian].
15. Sukhomlyns'ka O. V. (2021) Do pytannya pro stanovlennya ukrayins'koyi pedahohichnoyi terminolohiyi: istoriohrafichnyy aspekt [To the question of the Ukrainian pedagogical terminology formation: historiographical aspect]. *Ponyatiyno-terminolohichnyy aparat istoryko-pedahohichnykh doslidzhen': istoriya i suchasni pidkhody: zb. materialiv VI Vseukr. nauk.-metodol. seminaru z istoriyi osvity* (9 trav. 2021 r., m. Kyiv, NAPN Ukrayiny). Vinnytsya: Nilan-LTD. P. 8–10 [in Ukrainian].
16. Filsofs'kyi entsyklopedychnyy slovnyk / za red. V. I. Shynkaruka (2002) [Philosophical encyclopedic dictionary / edited by V. I. Shynkaruk]. Kyiv: Abrys. 751 p. [in Ukrainian].
17. Fitsula M. M. (2009) Pedahohika: navch. posib. [Pedagogy: Education manual]. Kyiv: Akademvydav. 560 p. [in Ukrainian].
18. Khomenko A. (2014) Paradyhma vykhovannya yak bazovyy metodolohichnyy konstrukt pedahohichnoyi nauky [The education paradigm as a basic methodological construct of pedagogical science]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences*. № 61–62. P. 24–33 [in Ukrainian].
19. Yahupov V. V. (2003) Pedahohika: navch. posib. [Pedagogy: Education manual]. Kyiv: Lybid', 560 p. [in Ukrainian].